

05

3-30

Р. 1896 кн. V.

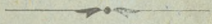
Том XIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER SEWCENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŤKYJ

V Jahrgang.

1896, V B.

Band XIII.

~~Сидорак~~

Др. Андрей М. ... овский

в

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Рік V.

Р. 1896 кн. V.

Том XIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

V Jahrgang.

1896, V B.

Band XIII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

урядників (851), селян та міщан (123). Найбільше число читачів припадає на жовтень та листопад, найменше на червень, липень та серпень; в сім місяці найбільше видавано й усяких книжок. Більш за все читались періодичні видання (12559), історичні (2941), земські видання (1532), юридичні (1530), менше — що до історії літератури (103); інші ще предмети займають середину. Числа читачів та перечитаних книжок характеризують тільки Петербург; що до цього то не можна не побажати мати такі-ж цифри й за-для інших міст, що б була змога зважити потребу книжки у столиці та провінції. При кінці подано 18 листів різних осіб й промеш них три листи М. Гоголя до С. Шевирева; зміст цих листів не має нічого інтересу окрім імення.

Справозданне надруковано та видано розкішно, хоча нумерація реєстру приданих книжок дуже непоправна й незрозуміла. *О. Ц.*

Житє і Слово. Вістник літератури, історії і фольклору, видає Ольга Франко. Рік другий, том III і IV, Львів, 1895, ст. 480—488.

В минулім, 1895 р. вийшло не шість книжок „Житя і Слова“, як мало вийти, а лишень п'ять. Дперва в липни с. р. появилась шеста книжка, а в ній в „Оповістці“ читаємо таке: „Отся книжка Ж. і С. занізнала ся не зовсім з нашої вищ. Другий рік нашого виданя кіччив ся з значним, як на наші плечі, дефіцитом і ми задумали з шестою книжкою другого року закінчити зовсім наше видаве, а радше залишити єго дальше видаване“. Коли-ж упав „Радикал“, редакция, бажаючи його заступити, переініла о стілько свій журнал, що викинула з нього рубрику фольклорну, а ввела намість того політичну і почала дальше Ж. і С. видавати від другого півроку місячними випусками. Тим ото аж тепер вийшло можливим здати з нього справу.

„Житє і Слово“ містило, як і попереднього року, крім белетристики, статі наукові, материяли історичні, літературні, етнографічні, та відділ критики і хроніки.

Зі статей, що нас вправді менше обходять, але на згадку заслугоють, назвати треба отсі: „Шагнаме або іранська книга царів“ (стор. 250—264, III. 231—248 і 330—345, IV), переклад, зладжений д. Хв. Кримським; Верна Моріса „Гвангеліє“ (стор. 126—136 і 286—295, III) і його ж: „Істория і релігія жидів“ (стор. 68—80 і 202—216, IV).

Недокінчені минушого року статі „Про Румянцівський Музей у Москві“ Хв. Кримського і „Старі хартії вільности“ М. Драгоманова не найшли цього року продовження, остання очевидно задля смерти автора.

У розділі присвяченім сучасними діячами словянської науки і літератури помінені статі: 1) про Миколу Гавриловича Чернишевського, де горячими словами змальовано жите Чернишевського і літературна діяльність в Росії, на Сибіри, і знов в Росії по повороті з двадцятилітньої тюрми, таї самий його поворот і смерть; 2) про Михайла Лар. Михайлова, сучасника Чернишевського, що й в однім місци з ним відбував каторгу, одного з найліпших, найталановитших поетів російських, що згинув в тюрмі за те, що в кількох зшитках „Великоруса“ встоював за конституцією в Росії „з федеральним складом країн і окремою свободою Польщі“. Для нас Михайлов тим заслугоє ще уваги, що дуже красно перевів на російську мову дві Шевченкові поеми: До Основяненка і Іван Підкова. Житєпись его і літературна діяльність подані дуже коротко.

Коротко також подані ще житєписи: 3) Модеста Гриневецького; 4) Григорія Тарковича; 5) Н. К. Сигіди. Ту належить вкінци згадати і про літературний портрет польської письменнички Елізи Ожешкової, пера Л. Васілевського, що явив ся пізнійше також в перекладі на мові чеській.

Найбільшою статєю, що цілі два роки печаталась в Ж. і С., єсть „Літературні стремління галицьких Русинів від 1772—1872“ Івана Заневича (стор. 99—110, 274—285 і 430—461, III; 112—160, 272—302 і 385—454, IV). Перша половина сеї обширної праці появила ся вже осібною відбиткою н. з. „Знесенє панщини в Галичині“ і буде докладно обговорена на иньшому місци. Тому й тут я ограичуюсь поданєм як найкоротшого змісту тої частини праці, що заміщена в другім річнику Ж. і С.

Автор обговорює тут основно і обширно німецький централізм до заведеня конституції і його ж такі дитину, централізм малярський, проти котрого виринула славянська опозиция; систему урядову за Франца I і Фердинанда; заведенє конституції; рух, який викликала віденська революция в Галичині, і становище, яке заняли Русини прсти нього; піднесеня Поляків по революції; фази революційної пропаганди польської; адрес до трону 18 марта 1848; опозицію губернатора Галичини, Стадіона, проти адресу; завязанє горожанського комітету для удержаня публичного спокою і його відозву; розвязанє комітету по пятигодиннім істнованю; знесенє цензури; революційний рух на провінції; революцію в Берліні і німецькі симпатії до польських конспірацій; жаданя депутації польської в Відни; голоси з ріжних сторін про відбудову Польщі; змаганя революційні в Кракові; невдачі Стадіона; завязанє „Ради Народової“ і єї протест проти скликаного сойму; змаганя революційних польських партій за границу; непорядність уряду австрій-

ського; слабкі сторони революційної польської пропаганди; доктринерію польської демократичної партії; антагонізм між нею та шляхтою і другими партіями революційними; способи польської революційної пропаганди в руській і польській часті Галичини; реформи австрійського уряду звернені до полекші долі селян і становище польських дідичів супроти них; надужиття дідичів і збільшення економічного і морального підневолена мужицтва; захитане становища шляхти; меморіял ґр. Країцького предложений становому соймови в справі селян і суперечности в ній; проєкт Василевського і його слабкі сторони в порівнанню з проєктом цісаря Йосифа II; голоси прихильників панщини, особливо-ж ґр. Цетнера; три внесеня Василевського в становім соймі, що дотикали панщини і внесеня Яблоновського; брошуру невідомого дідича правника про позиткову власність; внесеня Країнського в становім соймі прийняте без дебати, в наслідок глухих вістий про якусь катастрофу, що й вибухла в 1846 році.

Як видно з сього короткого змісту, історія внесеня панщини представлена в праці д. Заневича так докладно, як в жадній иньшій; належало-б тому бажати, щоби й другу частину своєї праці оголосив ш. автор як найскорше, бо від її можна дуже багато сподіватись.

„Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних“ Володимира Охримовича (стор. 296—307 і 387—406, III).

Праця ся становить дуже важний причинок до пізнання нашого народа, тому й заслугує більшої уваги особливо зі сторони правників.

Застановлюючись над сільськими прозвищами, ділить їх автор на урядові та сільські, при чім зазначає, що „не кождий Верховинець, а мало котра Верховинка знає своє урядове прозвище“. Тимчасом мені прийшлося зовсім щось противного сконстатувати між тими самими Верховинцями. Будучи в Хітарі Стрий. пов. допитував ся я про прозвища сільські цілого кружка парубків і господарів; мимо того, що їх було кільканайцять, не могли мені сказати всіх прозвищ сільських, хоч урядові всі знали. Подібно було і в Пужниках Буч. пов. З того видно, що лиш давні прозвища сільські, або надані особам більше рухливим, більше знаним в селі, кождому звістні, иньші-ж хіба найближшим сусідам.

Всі прозвища сільські ділить автор на пять систем, що виступають в чистих видах, то знов перехрещують ся в ріжних комбінаціях. Они такі: 1) Система матерня, коли дитина одержує прозвище по матері і то або від імени хрестного, або від прозвища, або вкінці від імени (прозвища) батька, але посередно через матір. 2) Система родова, коли дитина одержує прозвище по найстаршій члені роду; она може бути матриархальна, патріархальна і мішана (зложена з обох). 3) Система батьківська, коли дитина дістає прозвище від батька. 4) Система ґрун-

това, коли людина дістає прозвище від особи, на котрої ґрунті жие.

5) Система індивідуальна коли людина дістає прозвище від своїх власних прикмет.

Дальше наводить автор всі слова, яких уживають Верховинці на означеня споріднення і свояцтва: подає різницю між виразами „весіле і вінчанє“ і пояснює, як їх народ розуміє; говорить про супружество вдівця або вдови, котре в розуміню Верховинців несправедливе; пояснює слова: лишанки, продани, приймичі, комірницї, майор і майорка; говорить про слуг (коли їх наймає ся, за яку платню і т. др.), про вітний вигін худоби на чужі ґрунта перет св. Юром і по Покрові (знаний і в иньших сколицях, не лиш у Верховинців), про „толоку, царину, загороду“. Останнє треба так розуміти: в деяких сетах верховинських є звичай, що по однім боці села всі газди засївають свої поля (царина), по другім боці лишають облогом (толока) і пасуть на них худобу. Хто виймає ся з під загального права (пр. сїє свій кавалок там де толока), мусить своє поле обгородити (загорода), коли не хоче мати шкоди, або не хоче другому шкоди робити; звичай сей мабуть дуже давний, та помалу виходить з ужитя і введовї зовсім загине, як на Поділю вже загинув. Дальше говорить автор про спільний випас волів, кіз і овець на громадських полонинах та подає дуже интересні звістки про платню пастухів і про поділ сира та жентичі поміж властителїв овець; наводить погляди правні народа на лїс і воду, звїрину і рибу, гриби і ягоди, копань, сналь і чертежі, що зовсім противні законам державним; вкінци подає цікаву звістку про особливий річ присяги, котру називає „руською“: коли хто перекосить або переоре чужу межу, то на жаданє покривдженого мусить іти в дерном землі на голові туди, куди по його думці веде межа; такою межою вдоволюєсь покривджений, бо она витичена під присягою.

Статя М. Зубрицького п. з. „Село Кіндратів турецького (турчанського) повіта“ буде обговорена на иньшому місци.

Важна для нас статя А. Кримського „Про рукописи Руданського, про їх відносини між собою, та про поетові листи (з додатком двох листів Руданського до його брата)“ (стор. 261—271, IV). Про що автор говорить, видно вже з самого заголовку, та найважїйше для нас отсе місце: „Рукописи всіх неопублікованих творів Руданського, які вважали ся досї загубленими, тепер лежать у мене; міні їх передав шан. проф. Навло Гн. Житецький. Я отсе ладжаю ся видати їх у сьвіт божий“. Нововіднайдені твори Руданського вже друкують ся і от небавки будемо мати майже повне виданє їх. Кажу тому „майже“ повне виданє, бо поемп „Цар Соловей“ таки не удалось відшукати. Та можна сподіватись, що

ї вона колись віднайде ся ще між якимись паперами, бо завдяки популярности поета, мусіла ї она бути переписаною.

Невеличку, але замітну статю замістив др. Франко на стор. 101—104, п. з. „Сліди снохацтва в наших горах“. Він старає ся виказати там, що подібно як в російських сімах, і в нас існувало снохацтво, а на довід наводить уступ з розпорядження княгині Острожської з року 1623, що приказувала карати смертю тих, хто допустили ся снохацтва, і уступ з опису подорожі німецького ученого Гакета по наших горах. Д. Стшелецький полемізував проти тих виводів дра Ф. в місячнику „Lud“, 1895. Та в тім самім Lud-і, 1896, стор. 278 подав др. Гожицький знов цитату з твору Ціотровського „Dziennik wургawy Batorego pod Psków“ з XVI віку, з котрого видно, що снохацтво існувало і на Литві. Я думаю, що при дальших дослідях показало ся-б, що снохацтво було колись річю зовсім звичайною в цілій Європі, та лиш сліди по нїм затерли ся.

В VI кн. опублікував був первіство др. Фр. політично-агітаційну „Інструкцію“ Ценглевича, та прокураторня сконфіскувала її.

Др. Франко не поминув також оголосити значного числа листів, що кидають багато світла на наші відносини. Між ними находить ся: Чотири листи покійного буковинського поета Федьковича; три з них писані до А. Кобиланського, що перший з Русинів зблизив ся до поета і не мало вплинув на нього, особливо що до напряму поглядів поета і його праці на рідній ниві; четвертий знов писаний до Дідицького, першого видавця поезій (не всіх) Федьковича; перші два листи писані по руськи, але азбукою і правопису чеською, два другі по німецьки; датовані всі в Kezdi-Vasarhely, 1861 р. Дуже замітний лист М. Гриневецького до графа М. Осолінського з р. 1816, де автор відповідає на питання графа: чи друкарня острожська була першою на Русі і де подїлась? друге: звідки походить сьпів церковний руський, чи має усталені ноти і ким они впроваджені? Дальше: шість листів Федора Заревича до В. Шашкевича і оден лист А. Країцького до В. Шашкевича. Листи Заревича кидають дуже ярке світло на наші відносини літературні, що ї тепер ще не в одному не змінились. Важний також лист Костомарова до Драгоманова (стор. 336—338), що поясняє історію фонду зібраного в 60 роках на популярне виданє сьвятого письма, а оберненого остаточно на нагороду за написанє українсько-російського словаря, що до тепер ще не міг повьитись. Окрім сих заміщені ще листи О. Левицького (1), О. Лозїнського (3), Д. Зубрицького (8) і Куліша (1) писані до Чеха Ганки. Найцікавійші з них листи Зубрицького.

В відділі: „Із старих рукописів“ заміщені отсі статі:

1) Слово о сотвореніи ангел і архангел і о прочіих безплотних

силах. Єсть то звісна легенда про гордість Сатанаїла і про його упадок, що давно сталась власністю народа. Дуже цінні додані до неї порівняння дра Франка.

2) Слово о Сивидлі пророчици і о Давиді цару. Єсть то апокриф, де „Сивидла“ Марія родить ся з гусячого яйця заплодненого Давидовим сіменем, виховуєсь в землі Угорській, стає пророчице і сподієсь бути матерію Христа, але надармо. По гадці дра Франка апокриф сей повстав в XIV або XV віці.

3) Св. Василій і Євладій. Єсть то церковно-руський текст з трьох ріжних списків звісної легенди про сьвятого Василя. Подав єго др. Франко головно для виясненя двох пісень під таким самим заголовком, наведених на стор. 215—216.

4) Легенда про вірменина Сергія, в трьох текстах; она ходила з рук до рук особливо поміж противниками Вірмен і мала метою висміювати вірменську церкву.

В рубриці: „Матеріяли і уваги до історії австр-руського відродження 1778—1818“ подані виправді лиш невеличкі подробиці, але в своїм роді дуже характеристичні. І так: в статейці „Обяви русько-польського антагонізму 1831 р.“ виказує др. Франко, що антагонізм між Поляками і Русинами існував в Галичині ще й перед 1848 р. а не з'явивсь 1848 р., як то думають деякі Поляки, приписуючи його впливови Стадіона; на довід сього наводить трикуплетну пісню псевдо-Литвиновича з 1831 р., з котрої наскрізь пробивавсь дика радість з причини побіди Росиян над Поляками. Так само москвофільство по думці дра Франка існувало вже перед Погодіним, хоть характер його був троха иньший.

Рівнож интересна і друга статейка дра Франка, п. з „Обяви русько-польського братаня 1842 р.“, що особливо між польською молодіжню університетською та руськими семинаристами було дуже сердечне. Щоби таке братанє і публично заявити, устроювали руські семинаристи представлення театральні, звичайно імпровізовані і запрошували на них польських студентів. При таких нагодах виголошувано також ріжного роду вірші; одна з них, виголошена мабуть 1847 р. Наумовичом, поміщена на стор. 117—120, III.

На стор. 462—463 поміщений вірш Тарковича, п. з. Маркович, 1805. Про нього не варта би й згадувати, як би не був сьвідомством, що вже й тоді було на угорській Руси москво- і мадярофільство. З коротенького віршика Демкевича (стор. 468) пізнаємо, що в 50-х роках біля мертвеччини писав дехто й по народньому; письма ті однакож до теперь неопубліковані. Так само зі взгляду на народню мову і на думки заслугоє на увагу революційна поема М. Попеля, написана 1838 р. п. з. „Русин на правнику“.

В IV рубриці поміщені матеріяли записані з уст народа. Др. Франко ділить їх на 7 розділів:

1) Пісні. Замітніші з поміж них: Сьпіване, сьпіванки (ст. 46, III), де представлено, звідки беруться пісні у народа; Дезертир-опришок Проць Туманюк (ст. 47) малює дуже гарно один епізод з життя опришків, доси у нас ще не вислідженого, хоч деякі проби вже й появляли ся в тім напрямі; Проповідь тверезости митрополита О. Сембратовича (ст. 50); дві пісні про св. Василя і Євладія (ст. 215—216), котрих основу становить грецька легенда про Євладія, що душу свою запродав чортам, але через молитву св. Василя виратував ся з їх рук. На ст. 91—95 зібрані варіянти пісень „Про шандаря“. Они тому заслугоують уваги, що на підставі одної з них (вар. Б) написав др. Франко свою драму, п. з. Украдене щастє.

В статі „Нові варіянти кобзарських сьпівів“ замістив пок. М. Драгоманов кілька дум та пісень з записів Ломиковського, Бодяньського, Цертелева і Мартиновича з своїми замітками.

2) Легенди. Замітніші між ними отсі: Чому руські сьвята найпівнішій? (ст. 51). Рабін і ангел (ст. 53). Про грім і блискавку (т. 218); подібну легенду чув я в Пужниках; в ній поміг св. Михайлови убити чорта Добуш і за сю прислугу отримав таку силу, що можна его було вбити лише кулюю 12 разів посьвяченою. З иньших можна ще згадати: Вандрівка до неба (ст. 373) і Адамові діти (ст. 96, IV).

3) Казки. Замітніші між ними такі: Як брехач і побрехач пана обікрали (ст. 62); Про царівну, з котрою батько хотів вженити ся (ст. 375) в двох варіянтах; Царівна Оліяна (ст. 372); всі три останні належать до тем вандрівних; Про царя, що ходив красти (ст. 172, IV) заслугоує тому уваги, що на її підставі, хоть в иньшій першовзорі, написав др. Франко свою драму „Сон Сьвятослава“. Подібна казка находить ся при Александрії (пор. Записки, IX Miscellanea, звістка про рукопись хитарську).

4) Новелі і Фабліо. З між них заслугоують уваги: Лісковий корч сьвідком (ст. 223); Чоловік між трьома жінками (ст. 381); Війт над пастухами (ст. 178, IV); послідня єсть очевидно уривком з циклю оповідань про премудрого Соломона.

5) Міти і віруваня. Найцікавіші тут віруваня зібрані М. Зубрицьким (ст. 71—76), що належать до будинків, майстрів, млинів, мельників; они майже всі зовсім нові.

6) Оповіданя про історичні особи і відносини. Ся рубрика подає найбільше нових матеріялів; між ними визначають ся: Король Собеский і жовківські Жиди (ст. 226); король представлений там яко син жидівського послурача; в записці знов метрикальній яко бельфер жидівський;

Цісар Йосиф II (ст. 228), де знаменито представлені кривди заподіяні селянинови і его процес з паном; Панщина на Буковині і Лукіян Кобилиці (ст. 233); Про Довбуша (ст. 187, IV), в чотирьох варіантах.

7) Анекдоти і фанеції. В сій рубриці не багато зібрано матеріялу.

В відділі критики поміщено кілька рецензій на новітні книжки, а в відділі хроніки подано кілька біжучих справ. *В. Гнатюк.*

Der Aufwand für das öffentliche Unterrichtswesen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern auf Grund der Erhebung des Jahres 1890, [Oesterreichische Statistik herausgegeben von der k. k. statistischen Central-Commission. XLII Band, I Heft, Відень, 1895].

На XLII том австрійської статистики зложились три зошити. Перший з них, котрого повний заголовок в горі виписали сьмо, зіставляє видатки на публичне шкільництво за рік 1890; однак опрацьований з історичної точки опираєсь на ширших підставах і тому подає майже загальний і повний образ австрійського шкільництва і перед р. 1890 взагалі, з винятком шкіл удержуваних приватними фондами. Табелі статистичні в числі 73 подають результати за рік 1890; уступи же що випереджають ті табелі, містять дати з попередних літ, о скільки їх можна було зіставити, і замітки історично-правні що до поодиноких категорій шкіл. І так в уступі II є мова за школи висші; в III про школи середні; в IV про семинарії учительські мужеські і женьські; в V о фахові заведеня і спеціальні інститути; в VI оброблені публичні школи народні і мійські. В „додатку“ зіставлені видатки на інститути гуманітарні; а в уступі I говорить ся про загальні видатки на шкільництво.

Тим способом сї вступні уступи з властивими табелями за рік 1890 становлять цілий образ шкільництва, наслідком чого ся праця не представляє ся відірваною, якою мусіла б бути, наколи б подала нам сухі висліди за рік 1890. З огляду на се, що до сїєї публікації малисьмо в „Таблицях до австрійської статистики“ лише недокладні дані що до видатків і стану шкільництва в нашій державі і з огляду на се, що ті таблиці були односторонні, бо зіставляли видатки персональні себ-то дотації персоналу шкільного, а річевих in natura ложених видатків не увзглядняли — нинішня публікація комісії статистичної зіставляючи видатки одноі і другої категорії представляє цілість видатків.

Зрозуміла то річ, що та праця яко перша в тім напрямі не може з кожного боку бути повною. Дати пересічні там подані в неоднім випадку незгідні з фактичним станом річей і для того не можна їх всюди приймати за типові, а передовсім дати що до видатків на поодинокі за-